
/Jan Guillou

Van KGB-spion tot meesterschrijver

De Zweedse auteur Jan Guillou werkt aan zijn magnum opus, een romancyclus over de twintigste eeuw. Daarvoor was hij vooral bekend om zijn thrillers én als de onthuller van het Zweedse 'Watergate'. 'Woodward en Bernstein kregen de Pulitzer-prijs, ik tien maanden cel.'

Jan Guillou bij zijn
buitenhuis bij Uppsala

Het is het veiligste land van Europa, maar nergens tiert het spionage- en thrillergenre zo welig als in Zweden. Zijn de Zweden geob-

sedeerd door alles wat hun Ikea-woning bedreigt? Dat ook. Maar er is meer aan de hand. Nergens is het misdaadgenre zo politiek geladen als in Zweden. Niet alleen het bloed druipt van de pagina's, maar ook de maatschappijkritiek. In hun misdaadromans tonen Zweedse schrijvers de ware aard van de samenleving. Die lijkt zo gemeedelijk en welvarend, maar onderhuids broeit en stinkt het. Laten we niet vergeten dat Zweden het enige Europese land is waar de afgelopen 25 jaar twee keer een minister werd vermoord.

De meest succesvolle Zweedse thrillerauteurs zijn links tot zeer links. Dat begon al in de jaren zestig met het schrijversechtpaar Maj Sjöwall en Per Wahlöö, de grondleggers van de Zweedse politieke thriller. Hun erfgenamen zijn al net zo politiek uitgesproken. Stieg Larsson was jarenlang een radicaal-linkse journalist voordat hij zijn feministische Millennium-trilogie schreef, waarvan zeventig miljoen boeken werden verkocht. Henning Mankell, geestelijk vader van detective Kurt Wallander (dertig miljoen verkochte boeken), was in 2010 een van de opvarenden van het Zweedse schip dat hulpgoederen (wapens volgens de Israëliërs) naar Gaza wilde brengen.

Aan dit rijtje kan moeiteloos de naam van Jan Guillou (Södertälje, 1944) worden toegevoegd. Guillou maakte in de jaren zeventig naam als journalistieke raauwdouwer. Tegenwoordig is hij een van de bestverkopende Zweedse auteurs. De basis van zijn huidige succes legde hij met zijn politieke spionageromans rondom Carl Hamilton, een linkse James Bond die het opnam tegen de almachtige Zweedse staat.

Hamilton beleefde vijf jaar geleden zijn laatste avontuur; Guillou is wel klaar met hem. Sinds eind jaren negentig legt hij zich steeds meer toe op historische romans. Die schrijft hij op zijn analoge Adler – 'vanwege het geluid en het ritme van het typen' – in de bossen ten noorden van Uppsala. Daar bezit de successchrijver sinds jaar en dag een buitenhuis.

'Journalisten in de bak om wat ze schrijven? In Zweden? Op dat moment had ik nog zeven uur in vrijheid te gaan.'

De ruimte waar hij zijn bestsellers schrijft, doet nog het meest denken aan een zaal in het Londense National History Museum. Dezelfde afmetingen. Dezelfde hoeveelheid opgezette dieren. Guillou heeft zich omringd met antilopen- en impalakoppen, zebra- en berenvellen, een opgezette leeuw, een luipaard en een baviaan. "Natuurlijk heb ik alles zelf geschoten," zegt de schrijver met een mengeling van milde spot en verbazing over zoveel Hollandse naïviteit. Hij is een jager, en de laatste tien jaar jaagt hij het liefst op de savannes van Tanzania. Ineens is duidelijk waarom de jachtscènes in zijn twee laatste boeken – *Bruggenbouwers* en *Dandy uit het noorden* – bijna letterlijk van de pagina's spatten: ze zijn volstrekt autobiografisch. Het kostte Guillou geen enkele moeite zich te verplaatsen in zijn hoofdpersoon Oscar Lauritzen, de Noorse ingenieur die in Afrika belandt en daar aan lange jachtexpedities meedoet. "Oog in oog staan met een leeuw: ik weet precies hoe Oscar zich honderd jaar geleden gevoeld moet hebben." De auteur legt zijn hand op de kop van de leeuw naast zijn bureau. "Dit ventje was al oud. Ik raakte hem in zijn long, hij stierf binnen dertig seconden." Met 43 titels, miljoenen verkochte boeken (alleen al in Zweden elf miljoen) en vertalingen in vijftien landen is Guillou een van de Zweedse topauteurs. Zijn succes zit in zijn aangeboren vertellersinstinct. Als geen ander weet Guillou zijn lezers mee te slepen in zijn verhalen. En daarbij kan hij, anders dan Stieg Larsson, echt schrijven. Sinds drie jaar werkt hij aan een project dat zelfs voor hem als veelschrijver de ultieme krachtproef is: een romancyclus over de twintigste eeuw. Twee boeken van 'De Grote Eeuw' zijn inmiddels verschenen, ook in het Nederlands, en deel drie is net klaar. Guillou is aanbeland in 1939; hoeveel

delen er nog volgen, weet hij niet. Heeft hij tijd van leven, dan eindigt zijn magnum opus op 11 september 2001. "Ik wilde mezelf uitdagen om een traditionele familiechroniek te schrijven die de hele twintigste eeuw zou omvatten. Maar ik had twee problemen waar ik niet uitkwam. De twintigste eeuw is de eeuw van Duitsland, niet van Zweden of Noorwegen. Hoe verplaatste ik het verhaal over een Scandinavische familie naar Midden-Europa? Het tweede probleem was nog groter. Wat moest ik in godsnaam met de Eerste Wereldoorlog? Na Erich Maria Remarque heeft schrijven over de loopgraven geen enkele zin meer."

Het kostte Guillou twee jaar om beide problemen op te lossen. Duitsland kwam in beeld via zijn grootvader van moederskant, een Noor die rond 1900 in Dresden tot ingenieur werd opgeleid. "Ik herinnerde me zijn verhalen over de diploma-uitreiking en de indrukwekkende speech van de rector. Die sprak over de fantastische nieuwe eeuw, waarin de techniek mensen zou laten vliegen en oorlogen zou uitbannen. Mijn opa Lauritz had twee broers, Oscar en Sverre. Daarmee had ik drie hoofdpersonages en drie verhaallijnen om mijn kroniek op te grondvesten: Noorse broers van eenvoudige komaf, die door hun technisch talent in Duitsland en in hogere kringen terecht komen."

De oplossing voor het tweede probleem, dat van de Eerste Wereldoorlog, was mogelijk nog ingenieuzer. Al jagend in Tanzania was Guillou op restanten van Duitse kerken gestuit. Hij verdiepte zich in de geschiedenis van Duits Oost-Afrika in de jaren 1914-1918. "Niet alleen is het verhaal over de Eerste Wereldoorlog in Afrika veel minder bekend, ik kwam tot de ontdekking dat de Duitsers in Oost-Afrika de *good*

guys waren geweest en de Engelsen de bad guys."

In het eerste deel van zijn romancyclus, *Bruggenbouwers*, beschrijft Guillou de onmenselijkheid van de Britten in het Afrika van eind negentiende eeuw. Die vonden het te veel moeite hun Indiase spoorwegaarbeiders tegen dodelijke ziektes en wilde dieren te beschermen. De Indiërs stierven bij duizenden. Maar nog erger waren de Belgen. De in Dresden opgeleide en verduitste Oscar is ontzet als hij hoort dat de Belgen zes miljoen Congolezen over de klink hebben gejaagd: "Zes miljoen! Die volkenmoord zal in de geschiedenis nooit meer herhaald worden, en zeker niet door Duitsers!" laat Guillou hem zeggen.

Hij is provocateur genoeg om veel plezier te beleven aan zijn omkering van de geschiedenis. En dat hij erom zou worden aangevallen, had hij wel verwacht. De felste kritiek kwam van Jackie Jakubowski, boegbeeld van de joodse gemeenschap in Zweden. Die stelde dat de Duitsers begin twintigste eeuw in Afrika zeker geen humanisten waren. Sterker nog, dat er een direct verband is tussen de Duitse kolonisatie van Oost-Afrika en de Tweede Wereldoorlog met de gaskamers. Guillou werd van het 'ergste soort historisch revanchisme' beschuldigd. De schrijver reageert lachend: "Dat kan maar één ding betekenen: nazisympathieën. Maar dat is onzin. Ik wilde de geschiedenis beschrijven door de ogen van de Duitse upperclass uit begin twintigste eeuw. Mensen die nog nooit van Hitler hadden gehoord. De Duitsers in Oost-Afrika zagen zichzelf als de beschaafde kolonisator en keken met afschuw naar de Belgen en de Engelsen, die zij barbaars vonden. Dat druist inderdaad in tegen al onze ideeën. Maar dat komt doordat de geschiedenis altijd door overwinnaars wordt geschreven."

Jan Guillou is een van de belangrijkste opinievormers in Zweden. Hij dankt die status aan zijn jaren als journalist. In 1973 onthulde hij met collega Peter Bratt dat er in Zweden een geheim spionagenetwerk bestond dat linkse Zweden in de gaten hield. Toenmalig premier Olof Palme ontkende alles en zei dat Guillou en Bratt te veel indianenverhalen hadden gelezen. De journalisten sloegen terug met een vervolgartikel, waarin zoveel details werden

"IN OOST-AFRIKA WAREN DE DUITSCHE COLONISATOREN DE GOEDE GUYS EN DE ENGELSEN DE BAD GUYS"

gegeven dat niemand nog aan het bestaan van het IB (Informationsbyrå) kon twijfelen. Het was de tijd van het Watergate-schandaal. Guillou geeft toe dat hij en Bratt zich de Zweedse Bob Woodward en Carl Bernstein waanden. Maar waar hun Amerikaanse collega's de Pulitzer-prijs kregen, werden Guillou en Bratt opgepakt.

"Ik had die middag een lezing gegeven voor studenten in Lund. De suggestie uit de zaal dat we gearresteerd konden worden, had ik lachend van de hand gewezen. Journalisten in de bak om wat ze schrijven? In Zweden? Op dat moment had ik nog zeven uur in vrijheid te gaan." Samen met vier anderen werd Guillou beschuldigd van spionage, een nogal gezochte aanklacht. "De redenering was dat wij staatsgeheimen hadden gepubliceerd en dat ook de Russen konden lezen. Maar uit de straf, tien maanden cel, bleek wel dat de rechter er zelf ook niet in geloofde. Op spionage staat normaal gesproken tien jaar." Peter Bratt knakte in de gevangenis en werd nooit meer helemaal de oude. Maar Guillou noemt zijn detentie een geweldig interessante tijd, die hij moeiteloos doorstond. "Ik zat in een van de zwaarst beveiligde gevangenissen van Zweden. Tientallen journalisten hadden vergeefs geprobeerd er binnen te komen. Ik kon het gevangenisleven bijna een jaar van dichtbij meemaken." Daarbij wist de journalist zich gesteund door veel sympathisanten.

"De eerste avond in mijn cel hoorde ik een groep mensen buiten scanderen: 'Laat de politieke gevangenen vrij.' Het gevoel dat ik toen kreeg, was onbeschrijflijk!" Guillou slaakt een beschaafde oerkreet en stopt nog wat snus achter zijn bovenlip, tabak in poedervorm die in de EU verboden is, maar waarvoor Zweden een uitzondering wist te bedingen.

Zijn detentie veranderde zijn leven. Van de ene op de andere dag was Guillou een beroemd journalist voor wie alle deuren opengingen. Hij kreeg een spraakmakend actualiteitenprogramma op televisie. Maar het veranderde zijn leven ook op een andere manier. "Iedereen heeft boeken die hij eigenlijk wil lezen, maar die hij beneden zijn stand acht. Voor mij waren dat de politieke spionageromans van Maj Sjöwall en Per Wahlöö. Die begon ik in mijn cel te lezen. En ik vond ze geweldig. Sjöwall en Wahlöö lieten zien dat Dirty Harry niet per se een rechtse klootzak hoefde te zijn, maar dat je ook een linkse activist voor de goede zaak van hem kon maken. Toen bedacht ik: wie is er meer specialist op gebied van spionage in Zweden dan ik? Zo werd Carl Hamilton geboren." Guillou schreef tien boeken over zijn Zweedse James Bond. Daarvan werden er vijf in het Nederlands vertaald.

Woede tegen de staat en tegen onrecht waren zijn drijfveren als journalist. Voor de

oorsprong van die woede moeten we terug naar zijn jeugd. Guillou werd geboren als zoon van een rijke Noorse moeder en een Franse vader, die na de conceptie spoor-slags verdween. Zijn moeder hertrouwde met een man die een sadistische kindermishandelaar bleek. Om haar zoon te beschermen tegen de dagelijkse afranselingen stuurde zijn moeder hem naar een elitaire Zweedse kostschool. Maar daar bleken de mishandelingen – ditmaal uitgevoerd door oudere leerlingen – bijna nog erger dan thuis. Guillou beschreef het in zijn autobiografische doorbraakroman *Ondskan* ('Het kwaad') uit 1981. "Ik had er een non-fictieboek van kunnen maken. Maar wie wil er driehonderd pagina's lezen over kindermishandeling? Ik besloot een parabel te schrijven over de strijd van een schooljongen tegen het gewelddadige systeem. Aanvankelijk door zelf ook geweld te gebruiken, maar steeds meer door het gevecht met juridische middelen aan te gaan."

Ook in het echte leven geloofde Guillou in de kracht van de wet. Hij ging rechten studeren. Om bij te verdienen, meldde hij zich als redacteur bij een tijdschrift. "Een van mijn eerste artikelen ging over de kostschool waar ik zelf op had gezeten. Het stuk was niet best, maar ik had schokkende foto's gekregen waarop je zag hoe een leraar een leerling tegen de grond sloeg. Grote ophef in het land. Het zorgde er mede voor dat de kostschool werd gesloten. Mijn tweede artikel schreef ik over oude Lappen in Noord-Zweden die niet werden toegelaten tot een bejaardentehuis en in hun huisjes bijna doodvroren. Het leidde tot vragen in het parlement, en de directeur van het tehuis werd ontslagen. Toen dacht ik: waarom rechten studeren als ik met journalistiek de wereld veel sneller kan veranderen? Behoorlijk arrogant voor een beginner. Later snapte ik dat ik twee keer enorm veel geluk had gehad. Ik zou nog heel veel schrijven waar geen haan naar kraaide."

De woede uit zijn jongere jaren is hij kwijt. Maar het thema van kindermishandeling blijft aanwezig in zijn werk. Zo zit er in *Bruggenbouwers* een scène met grof geweld tegen de zevenjarige Harald. En net als in *Ondskan* heeft dat geweld een sadistische kant: de jongen wordt niet alleen ernstig toegetakeld door leeftijds-

"NATUURLIJK HEB IK ALLES ZELF GESCHOTEN"

genoten, ze smeren zijn wonden ook in met paardenmest. Guillou: "Dat heeft een verhaaltechnische reden. Deze jongen, die half Noors en half Duits is, zal in deel drie een fanatieke nazi worden. Zijn belagers waren Noors. Ik moest aannemelijk maken dat Harald een bloedhekel aan Noren zou krijgen en dat dit hem in de armen van de nazi's dreef."

Guillou wil verder nog niet veel kwijt over

het vervolg van zijn romancyclus. Hoe het met broer Sverre afloopt, vertelt de auteur dus niet. Sverre is de hoofdpersoon uit *Dandy* uit het noorden en homoseksueel. Een zeer opmerkelijk karakter in het werk van Guillou. De schrijver legt uit: "Bruggenbouwers ging over twee nogal mannelijke broers die jagen en hun fortuin maken. In deel twee wilde ik een meer vrouwelijke figuur, die geïnteresseerd was

'Mij bedreigen heeft geen enkele zin. Ik ben voor niemand bang. En ik heb geweren in huis.'

in kunst. Bovendien moest ik Engeland in het verhaal betrekken, de andere dominante speler van begin twintigste eeuw. Dan kom je al snel uit bij de homoseksuele kringen rondom Oscar Wilde."

Guillou die over de homoseksuele liefde schrijft, het kan verkeren. In eigen land heeft hij de reputatie van een geharde interviewer, een macho die altijd wil winnen. Na de IB-affaire had Guillou een rekening te vereffenen met Olof Palme, die hij persoonlijk verantwoordelijk hield voor zijn arrestatie. Maar Palme te grazen nemen bleek bijzonder lastig. De politicus weigerde zich door Guillou te laten interviewen. De journalist kreeg zijn kans pas in 1985. "Palme had een lezing gehouden op Harvard. Van een tipgever hoorde ik dat hij daar een beurs had geregeld voor zijn zoon en daarover geen belasting had betaald in Zweden. Het was verkiezingstijd. Een radiostation regelde dat vooraanstaande politici telefonisch zouden worden geïnterviewd door vooraanstaande journalisten. Maar de politici wisten niet wie ze aan de lijn zouden krijgen. Het radiostation koppelde mij aan Palme. Nadat we eerst over koetjes en kalmpjes hadden gepraat, heel vriendelijk, vroeg ik Palme op de man af of hij de studiebeurs voor zijn zoon op zijn belastingformulier had vermeld. De verbijstering van Palme was totaal, een vis die machteloos aan de haak hangt en spartelt... Eerst zei hij ja, daarna nee, en toen ik vroeg: 'Wat is het nou: ja of nee,' hing-ie woedend op. Dat uitgerekend een sociaal-democratisch kopstuk de belasting had ontdoken, woog in Zweden erg zwaar. Het werd een schandaal. Voor mij was het belangrijkste dat Palme had gelogen. Voor de zoveelste keer had gelogen." Want dat er geen spionageorganisatie bestond, zoals de premier tot zijn dood volhield, bleek bepaald niet waar. Een commissie kreeg eind jaren negentig opdracht

voor eens en altijd uit te zoeken hoe het zat met IB, en constateerde dat het allemaal nog veel erger was dan Guillou en Bratt in 1973 hadden beschreven. Er waren in Zweden duizenden informanten geweest, gewone Zweden die als in het ergste Oostblokland hun burens hadden bespioneerd. Maar hoe zat het met Guillou zelf? Was zijn eigen blazoen wel zo zuiver? In 2009 onthulde een krant dat hij informant was geweest van de KGB. Guillou verdedigde zichzelf. Hij had eind jaren zestig inderdaad dingen gedaan voor de Russische geheime dienst, maar dat was participerende journalistiek geweest. Hij hoopte diep in de Zweedse poot van de KGB te kunnen doordringen en daarover te publiceren. "Geweldig naïef," zegt hij erover, "maar ik was nog jong." Wat hem harder raakte dan deze journalistieke misstap was dat de collega met wie hij het KGB-avontuur was aangegaan indertijd direct naar de Zweedse veiligheidsdienst was gehold. "Verlinkt worden door een vriend, dat deed pijn."

Participant, geen observant – het typeert de journalist Jan Guillou, die niet wilde registreren maar veranderen. De wil om deel te nemen aan het echte leven zit achter alles wat hij doet. Het verklaart bijvoorbeeld waarom hij jaagt. "Tot mijn dertigste was ik een natuurliefhebber die met verrekijker en notitieblokje het veld in trok. Maar ik voelde me altijd een buitenstaander. Als jager ben ik deelgenoot van de natuur. Ga ik met mijn vrouw uit wandelen, dan hoop ik een eland te zien. Ga ik op jacht, dan weet ik zeker dat ik een eland zal zien. Dat is het verschil. Het is een andere state of mind." Jagen is voor de meeste Zweden geen probleem. Wat controversie wekt is dat Guillou bij de Eskimo's op ijsberen schiet en in Afrika olifanten en leeuwen omlegt. Decadent, vindt men: Guillou heeft zijn antwoord klaar: "Ik jaag in Tanzania onder begeleiding van een politieagent en

opzichters. We mogen alleen oude dieren schieten, die anders zouden worden opgevreten door hyena's. Nooit op jonge dieren die zich nog kunnen voortplanten. Dat doen stropers wel, en daarom richten ze zoveel schade aan in het ecosysteem. Die stropers zijn voor mij trouwens het spannendste aan jagen in Afrika. Ze schieten op alles wat beweegt. Ook op mij."

De voormalige maoïst die tegen het grootkapitaal streed, woont nu in de duurste wijk van Stockholm en heeft een luxe buitenhuis vol jachttrofeeën uit exotische oorden. Zo iemand blijft zich dan nog links noemen ook. De schrijver geeft geen krimp. "Ik had een postadres in het literaire belastingparadijs Ierland kunnen nemen, zoals John le Carré. Maar dat doe ik niet. Ik betaal in Zweden vrijwillig 75 procent belasting, veel meer dan strikt noodzakelijk zou zijn, en daarom ben ik socialist." En een socialist die niet bang is om een ouderwets linkse mening te geven. Guillou hekelde bijvoorbeeld de drie minuten stilte na de aanslagen op de Twin Towers. Hypocriet, vond de schrijver, omdat we ook niet stilstaan bij de honderdduizenden doden die Amerika met zijn buitenlandse politiek veroorzaakt. Hij vindt dat het Westen de moslims tot een vijand maakt die vele malen bedreigender is dan de Sovjet-Unie in het diepste van de Koude Oorlog. "Het is onzin dat moslims onze democratie bedreigen. Daar hebben we de moslims niet voor nodig. Dat doen we zelf wel. De antiterreurwetten die er na 9/11 ook in Zweden zijn gekomen, zetten de bijl aan de wortels van de rechtstaat. De helft van de Zweedse geheime dienst luisfert alleen nog moslims af. Maar tot veel concreets leidt dat niet. Het is schandalig." Ook Zweden is bekend met het fenomeen van de doodsb bedreiging. Guillou zegt als enige bekende Zweed nog nooit miltjes te hebben ontvangen met de boodschap dat ze hem wel zullen vinden. "Hoe dat kan? Mij bedreigen heeft geen enkele zin. Ik ben voor niemand bang. Daarbij weten mijn tegenstanders waarschijnlijk dat ik geweren in huis heb. En dat ik veel beter kan mikken dan zij."/

Jan Guillou: 'Dandy uit het noorden' & 'Bruggenbouwers' Prometheus, €15 per stuk. Ook via ako.nl.